

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Szmodis Jenő

A tartalmi alkotmányosságról

Elöljáróban

Ebben a rövid tanulmányban - amelyet az új alkotmány szövegének előkészítése időszakában¹ csupán figyelemfelkeltőnek és vitaanyagának szánunk - néhány olyan kérdést kívánunk érinteni, amelyek helyes megválaszolása nagyban hozzásegíthet a jogállamiság maradéktalanabb kiépítéséhez, a jogrend és a közbizalom megszilárdításához. A tanulmány két „nagyobb” egységből áll: az első bizonyos *elvi*, a második néhány *gyakorlati* felvetést fogalmaz meg az alkotmányosság, a tartalmi alkotmányosság témakörében. Akit a kérdésnek esetleg csupán a praktikus vonatkozásai érdekelnek, nyugodtan ugorja át az elvi, „elméleti” részt, azok ismeretének hiánya ugyanis a lényegyet illetően kevésbé zavarja a gyakorlati felvetések helyes megértését.

Anélkül, hogy itt hosszabb eszme- és intézménytörténeti fejtegetésekbe bocsátkoznánk, csupán jelezzük, hogy *alkotmányosságon* mind a köznap mind pedig a jogász-szakmai szóhasználat messze *többet ért*, mint egy kartális vagy egy történeti alkotmánynak valamely országban való *formális meglétét*, és az állami, a köz és magán szereplőknek aszerinti magatartását, működését. Mind egy kartális, mind pedig egy történeti alkotmány ugyanis létrejöhet és fenn is maradhat zsarnokságban, és az is megeshet (elő is fordult), hogy az állam be is tartja, ki is kényszeríti zsarnoki jogrendjét.

Jogállamiság és alkotmányosság (különböző terminológiai praxisokban egymásba érő, egymást feltételező) fogalmi tehát *többek*, mint formai jelenségek jelölésére használt kategóriák: ezeknek *tartalmi ismérvei* is vannak - kell, hogy legyenek!

A szakirodalomban² tapasztalható terminológiai pluralizmus okán ehelyütt tehát meg sem kíséreljük a jogállamiság és az alkotmányosság definícióját megadni éppúgy, mint a demokráciáét és más hasonló olyan fogalmakét, amelyeknek ugyan könyvtári irodalmuk van, ám amelyeket nehéz (ha épp nem lehetetlen) volna megragadni az önkényesség viszonylag indokolt vádja nélkül.³

I. Elvi felvetések

Néhány szó az „alkotmány”-ról

Ha az *alkotmány meglétét* megkülönböztetjük az alkotmánnyal szorosan összefüggő, ám tőle mégis különböző *alkotmányosságtól*, célszerű lehet néhány szót szólni az *alkotmány* kategóriájáról. Abban az esetben, ha az alkotmányon - legtágabb értelemben - valamely *társadalmi rend alapvető intézményeire, azok működésére vonatkozó jogi illetve jogias* (tehát pl. jogi teoretikus) *szabályok, normatív erejű elgondolások összességét* értjük, akkor a nyugati kartális és történeti alkotmányon kívül el kell (el lehet) fogadnunk, hogy van illetve létezett (létezhetett) *egyfajta keresztény középkori, római, görög (athéni), mezopotámiai⁴, iszlám „alkotmány”* is. Ez utóbbi felsorolásban néhány *nagy kultúra társadalmi rendje* vonatkozásában visszamenőlegesen *tételezzük* az „alkotmány” létét, mely természetesen nem csak kultúránként, de kultúrán belül koronként is változandó volt.⁵ Az így, ilyen tágan felfogott „alkotmány” kategóriáját tovább tipizálhatjuk, pl. ekképp:

- *profán* alkotmányok,

¹ A legfrissebb hírek szerint azonban a legközelebbi jövőben nincs napirenden az új szöveg elfogadása.

² A számtalan kitűnő monografikus tanulmány és szakcikk közül valóban csak kiragadott példaként ld. Houranszki Ferenc (szerk.): Modern politikai filozófia, Osiris, Budapest, 1998. ; Kulcsár Kálmán: A jogállam dimenziói, Társadalmi Szemle, 1994/7.;

Kilényi Géza: Az alkotmányosság védelmének szervezeti garanciái a különböző országokban, In: alkotmányos jogállam, 1991. 125-139.; Az alkotmányosság - belülről nézve, 1991. Acta Humana No.2. 19-31., Kukorelli István: Alkotmánytan, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.; Holló András: Jogállam - jogvédelem, Társadalmi Szemle, 1991. 4. sz.; Az államjogtól a jogállamig, „Alapítvány a politikai kultúráért” kiadása Budapest 1993.

³ Minthogy minden meghatározás valamely jelenségből valamit valamilyen szempontból *kiemel*, mást pedig valamelyest *homályban hagy*, minden meghatározási kísérlettel szemben mindig felhozható lesz az önkényesség vádja. A kérdés csak az, milyen mértékű az önkényesség és mennyiben megalapozott és indokolt a vád, illetve mennyiben inkább pusztán akadémikuskodás.

⁴ Hammurapi esetében pl. szakrális „kartális”.

⁵ Pl. Drákón, Szólón, Kleisztenész „alkotmányai”, a hellenizmus államainak társadalmi rendjét szabályozó jogias normák rendszere.

- **szakrális** megalapozású alkotmányok.⁶

A profán alkotmányok általában erősen **individuális** jellegűek, noha a kommunista és szocialista alkotmányok leginkább **közösségi** értékekre hivatkoznak. Szakrális megalapozású, kollektív jellegű „alkotmány”-nak tekinthetjük például

- az iszlám vallási jog alapját, a **Koránt**,
- a **konfuciánus társadalomfilozófiát**,
- a hindu **kasztrendszer**t, és az ahhoz tartozó szabályokat,
- a középkori Nyugatnak a kánonjogot és a fölket királyok által alkotott jogot is meghatározó „**társadalom-teológiát**”, mely elsősorban Augustinus⁷ és Aquinoi Szt. Tamás⁸ tanításai nyomán körvonalazódott.

Sajátos helyzetű ebből a szempontból a **római jog**, amely - amint azt egy nagyobb tanulmányunkban⁹ kifejtettük - vélhetően az **etruszk vallási jogból** indulva jutott el egy olyan **profán** formáig, mely azonban sokat megőrzött a **kezdetek** hiedelemvilágából.

Az alkotmány fentebbi, igen tág megközelítése - mint említettük - egyúttal azt is feltételezi, hogy mindaz a jelenség, amelyet egy késői kor teoretikus megközelítésével „alkotmány”-ként értelmezünk, értelmezhetünk, a történelem során a legváltozatosabb formákat öltheti, és kultúránként, koronként ugyancsak változatos tartalmakat hordozhat.

Az alkotmány mint a társadalom lenyomata

„Általános elvekre” való hivatkozás

Aligha vitatható, hogy egy „**alkotmány**” többnyire az adott **társadalom valóságának lenyomata**, **nem** pedig annak **teremtője**. Tehát az alkotmány jobbra nem létrehozza, legfeljebb legalizálja, formalizálja, erősíti a már amúgy is kialakult hatalmi, gazdasági és nem utolsó sorban eszmei valóságot.¹⁰ Az alkotmányok - még ha olykor erőszakos eszközök alkalmazásával fogadják (fogadták) is el őket - **hivatkozásaikban** mindig valaminő, a társadalom nagy többsége által elfogadott, de legalábbis meg nem kérdőjelezett **értékre** utalnak. Ez a körülmény már önmagában **ellentmond** annak, hogy a jogrend **puszta erőszakon** illetve az azzal való fenyegetésen nyugvó hatalmi viszony volna. A jogrend tehát legalább annyira **tekintélyviszony** is, mint amennyire a szó materiális értelmében vett hatalmi viszony. Ez egyúttal szükségképp igazolja azt az előbbi megjegyzésünket, hogy egy alkotmány nem létrehozza, hanem (jól-rosszul, többé vagy kevésbé) tükrözi egy társadalom már meglévő eszmei valóságát.

Változó emberkép

Ez utóbbi tényezőhöz azonban igen markáns módon kapcsolódik az adott társadalom, kultúra, kor **emberképe**.¹¹ Az nevezetesen, hogy a „közgondolkodás”, a „többség” milyen emberképpel rendelkezik. Ezt - **három** tetszőleges, de talán valamelyest kifejező **ellentétpárban** megragadva - a következőképp közelíthetjük meg:

- 1.) Az ember vajon **isteni** vagy **állati, természeti** eredetű lény-e?
- 2.) Az ember elsősorban együttműködő, **kollektív** vagy inkább önző, **individuális** lény-e?
- 3.) Az ember inkább **racionális** vagy inkább **indulat-** és **ösztönvezérelt** lény-e?

E felosztások szerint aztán akár mátrixot is szerkeszthetünk, amelybe beilleszthetünk nyolc emberkép-típust a következők szerint:

- 1.) **Isteni** eredetű, **kollektív** szellemű, **racionális** ember.
- 2.) **Isteni** eredetű, **kollektív** szellemű, **indulatvezérelt** ember.
- 3.) **Isteni** eredetű, **individuális** szellemű, **racionális** ember.
- 4.) **Isteni** eredetű, **individuális** szellemű, **indulatvezérelt** ember.
- 5.) **Természeti** eredetű, **kollektív** szellemű, **racionális** ember.

⁶ Ez utóbbiakról ld. még pl. Weber, Max: Gazdaság és társadalom 1-2/2, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.; Salát Gergely: Büntetőjog az ókori Kínában, Balassi Kiadó, Budapest, 2003.

Maine, Henry Sumner: Az ősi jog, Gondola '96 Kiadó, Budapest, 1997.

⁷ Augustinus, Aurelius: Isten államáról, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs, 1943.

⁸ Tamás, aquinoi: Summa Theologica, Budapest, Ecclesia, 1987.

⁹ Szmodis Jenő: A jog realitása, Az etruszk vallástól a posztmodern jogelméletekig, Kairosz, Budapest, 2005.

¹⁰ E jelenségről ld. bővebben még Molnár Tamás: A modernség politikai elvei, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 28-29. old.

¹¹ Az emberkép kultúrát és történelmet is formáló szerepéről bővebben Kultúra és sors c. tanulmányomban írok (előkészületben a Kairosz Kiadónál).

- 6.) *Természeti* eredetű, *kollektív* szellemű, *indulatvezérelt* ember.
- 7.) *Természeti* eredetű, *individuális* szellemű, *racionális* ember.
- 8.) *Természeti* eredetű, *individuális* szellemű, *indulatvezérelt* ember.¹²

Ezek után, akinek kedve és ideje van, e kategóriákba besorolhatja például a humanizmus, a keresztény középkor, a keresztény egzisztencializmus, a buddhizmus, a kommunizmus, a náciizmus, a felvilágosodás, a behaviorizmus vagy akár még számos gondolkodási forma és világnézet emberképét az ősi társadalmakétól a freudizmusén át a jungiánus elképzelésekig.

A lényeg, hogy egy társadalom és kultúra *emberképe* nagyban befolyásolja egy „alkotmány” *hivatkozási* lehetőségeit, és maga a hivatkozás többé vagy kevésbé de meghatározza azokat a *kereteket* is, ameddig egy alkotmány a tartósság igényével elmehet az esetleges „*innováció*” terén, tehát abban, hogy még *nem létező* vagy még *nem teljesen általános*, (ám a közgondolkodásban valamelyest már mégis meglévő) viszonyokat teremtsen.

Ezek a meghatározottságok, noha igen lazák, mégsem lehet őket nem létezőknek tekinteni: a korlátok figyelmem kívül hagyása ugyanis hosszútávon mindenképp megbosszulja magát.¹³ Nem célszerű tehát, ha egy modern európai *alkotmány*, jogrend vagy valamely ágazati norma *eltekint* attól, hogy a Nyugat kulturális és civilizációs fejlődésének mi már régen abban a szakaszában vagyunk, amelyben az *individuális* értékek és érdekek messze nagyobb hangsúllyal esnek latba mind a hétköznapokban, mind pedig egész kultúránkban, mint akár a XIX. század végén vagy akár a XX. század elején is.¹⁴ A jogrendnek mindazonáltal nem lehet a feladata az sem, hogy a még meglévő *kollektív* természetű értékeket *tovább erodálja*, a társadalom atomizálódásának, a szolidaritás lebontásának, az önzés intézményesülésének folyamatát tovább erősítse.¹⁵

Egy „alkotmány” tehát szükségképp „tekintettel lesz” (legalábbis célszerű „tekintettel lennie”) egy társadalom, egy kultúra adott valóságára, noha ez a körülmény még a legtávolabbról sem eredményez *alkotmányosságot*. Még akkor sem, ha ez az alkotmány - túl a formális legitimitációt szolgáló eszmei hivatkozásán - olyan módon tükrözi a társadalomban már meglévő eszmei és értékvalóságot, hogy

- 1.) *kiegyensúlyozottságával* hozzájárul ezen értékek *megőrzéséhez*,
- 2.) morálisan némileg *magasabb szintet* képvisel, mint a hétköznapok gyakorlata.

E sajátosságok ugyanis minimális követelményként fogalmazhatók meg egy tág értelemben vett „alkotmánnyal” szemben, de távolról sem elégséges feltételei magának az alkotmányosságnak.

Amikor tehát tartalmi alkotmányosságról szólnak, akkor *kifejezetten a Nyugat* szellemfejlődésének egy meghatározott szakaszában (a XVI-XVIII. században) körvonalazódott¹⁶ elképzelésre és annak több évszázados megvalósulására utalunk. Egy olyan követelményrendszerre és az annak megfelelő állami és társadalmi realitásra, amelyben több más érték mellett szerepet kap illetve megvalósul

- a társadalmi, gazdasági viszonyok kiszámíthatósága, a *jogbiztonság*,
- egyfajta igazságosság például a *formális jogegyenlőség*, a privilégiumok hiánya, a *közteherviselés*,

¹² A nyugati gondolkodásnak a *kollektív* jellegű *értékektől* az *individuális* természetű *érdekek* felé fordulásáról ld. bővebben Szmodis Jenő: Az érdek és a jog néhány összefüggéséről, in: Prugberger Tamás: Érdek és érdekegyeztetés a jogban, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002., bevezető tanulmány

¹³ C.G. Jung milyen sokszor is figyelmeztetett az akarat és az értelmi megfontolások korlátosságára! Ld Jung, Carl Gustav: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába,

Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.; A komplexus-elméletéről általában, in: Mélységeink ösvényein, Gondolat Kiadó, Budapest, 1993.; Föld és lélek. Az archaikus ember, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993.; Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekről, Kossuth Kiadó, Budapest, 1995., 2005., Jung műveiből válogatta és szerkesztette Franz Alt.; Gondolatok az értelemről és a tébolyról, Kossuth Kiadó, Budapest, 1997., 2005., Jung műveiből válogatta és szerkesztette Franz Alt.

¹⁴ Az értékek e változóságával függhet össze mindaz a nézetkülönbség és vita is, ami napjainkban az Európai Unió lehetséges alkotmánya körül tapasztalható. Kultúránk gyökerei ugyanis nem azonosak kultúránk jelen állapotával még akkor sem, ha e gyökerek nélkül mai szellemünk alighanem egészen más képet mutatna, mint amelyet ténylegesen mutat.

¹⁵ A hagyományos értékek eróziójáról, az ezen értékek helyébe lépő és ezt az eróziót tovább segítő tömegkultúráról ld. Hankiss Elemér: Az ezerarcú én, Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

¹⁶ Occam, páduai Marsilius vagy Cusanus már igen korán minden apriori transzcendens előfeltevés mellett a hatalom valós eredetének a népet, s nem a fejedelmet jelölik meg, s ezzel nem csupán a társadalmi szerződés elméletek, hanem az elismerési elméletek alapjait is lefektetik, s voltaképp megteremtik Bodin szuverenitásfogalmának eszmei feltételeit. L. erről bővebben Szmodis Jenő: A jog realitása, Kairosz, Budapest, 2005. Apriorisztikus eszmék a Nyugat korai gondolkodásában c. fejezet (71-75. old.). L. még Jean Bodin: Az államról, Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1987.

- a közakarat érvényesülése a minél szélesebb *képviselői rendszer* által. Ehhez társulhatnak aztán a legkülönbébb *szabadságjogok*,
- a *foglalkozás* és *lakóhely* megválasztásának,
- a *gondolatnak*,
- a *szólásnak*,
- a *gyülekezésnek* és a *társulásnak* a szabadsága.

Azt mondtuk előljáróban, hogy tartózkodni igyekszünk az alkotmányosság, a jogállam, a demokrácia fogalmainak meghatározásától, mindazonáltal azt nem ígértük, hogy e jelenségek *néhány fontos vonására* rá nem mutatunk. A fentebbi értékek tehát az alkotmányosságnak olyan alapértékei, mint az itt nem említett számos más érték és elv, például a *hatalmi ágak megosztása*, az *állam és az egyház szétválasztása* (bár ez igencsak érdekes kérdéseket vet fel Anglia és az anglikán egyház esetében), és még sorolhatnánk.

Az alkotmányosság „nyitott” fogalma

A lényeg - megítélésünk szerint - éppen abban áll, hogy az alkotmányosság olyan „*tartalmi jelenség*”, melyet többé-kevésbé körülírni talán lehet, ám maradéktalanul leírni aligha! Éppen ezért is használjuk a tartalmi alkotmányosság (talán kissé furcsa) kifejezését, hogy ezzel is hangsúlyosabbá tegyük az alkotmányosság jelenségének *tartalmi* vonását, *formálissá válásának veszélyét*¹⁷, *törekenségét*. Láthattunk ugyanis példát az utóbbi száz év európai történetében arra, miként válhat egy formális demokrácia, egy formálisan alkotmányos állam gyilkos gépezetté. Ha pedig ez előfordulhatott, akkor - túl a vitathatatlan politikai, gazdasági, történelmi, és mondjuk ki: kulturális sajátosságokon és okokon - valami hiba mégiscsak lehetett ott az alkotmányosság körül is.

Alighanem a XVIII. század *racionalista*, magát minden dolog számbavételére képesnek gondoló *enciklopédikus gőgje*, és a XIX. század aggálymentes *pozitivizmusa* sodorta a XX. századot abba a veszélybe, amely aztán a maga kérlelhetetlen logikájával be is következett. Ezek a korábbi eszmék ugyanis azt a tévképzetet ültették a XX. század emberének fejébe, hogy a világ *maradéktalanul leírható*, megismerhető. Nemcsak a természet, de az ember, a társadalom világa is. Nem kell mást tenni, csupán hüen *követni* bizonyos - felvilágosult társaságok diskurzusaiban kicsiszolódott - *definíciókat*, aztán a gép már forog, az alkotó pihenhet.

Így van ez többé-kevésbé az *alkotmányosság* jelenségével.¹⁸ Sokan úgy gondolják, hogy az alkotmányosság így vagy úgy leírható, közép és felsőbb iskoláinkban oktatható és számon kérhető akár a másodfokú egyenlet megoldó képlete és annak bizonyítása. Pedig hát, ha már oktatjuk e valóban csodálatraméltó jelenséget, minden ezzel kapcsolatos foglalkozást azzal kellene kezdeni és befejezni, hogy az alkotmányosság mindez és még valami egészen más. De legelső sorban - akár a demokrácia - olyan, mint egy kényes növény, melyet naponta kell ápolni és gondozni, naponta kell meggyőződni róla, vajon kap-e elég fényt és éltető nedvet. Fejlődő és változandó: élő jelenvalóság. És csak addig van, amíg fejlesztését, növesztését nem szűnünk meg gyakorolni.

Hogy mindez kissé költői megközelítése volna az alkotmányosságnak? Talán igen, de ha nem vitatjuk el bizonyos jogintézményeknek és magának a demokráciának egyfajta - kétségtelen meglévő - esztétikai értékét, és nem esünk a XIX-XX. század gondolkodásának abba az egyoldalúságába, amely gyakran mesterségesen szakította el egymástól a szépet és a jót, az igazat és a szépet, az értelmet, az érzelmeket és az intuíciót, nos akkor talán megengedhetünk magunknak ennyi poézist egy mégannyira az elevenünkbe vágó jogelméleti, alkotmányjogi fejtegetés során.

Az alkotmányosságról, a tartalmi alkotmányosságról tehát célszerű a korábbi századok *eredményeire* hagyatkozva gondolkodni, de távolról sem annak a kornak az *egyoldalúságával*, *aggálymentességével*. Végképp pedig, nem azzal az *elégedettség*gel, amely egy régi kor feltalálta spanyolviaszt markolva birtokában érzi a bölcsek követét. Célszerű tehát tisztában lennünk azzal, hogy alkotmányosságunk messze több mint azon elvek összessége és gyakorlata, melyeket éppen aktuális alkotmányunk tartalmaz. Éppígy alkotmányos elveink is jóval szélesebb körűek, mint amelyek az „alkotmány betűiből” a szó fizikai értelmében kiolvashatók. Alkotmányos elveink - nézetünk szerint - attól alkotmányos elvek, hogy

¹⁷ Ahogy Anatole France megjegyzi: „Jogunk ugyanazzal a fennköltséggel tiltja meg gazdagnak és szegénynek egyaránt, hogy a híd alatt aludjék.”

¹⁸ Voltaképp ennek a tévképzetnek a korai, pozitív hozadéka az első kartális alkotmányok.

- 1.) az *általánosság* igen magas szintjén, ám
- 2.) jól *operacionalizálhatóan* (tehát nem pusztán deklaratíve)
- 3.) *közvetlenül* szolgálják az *alkotmányosság* értékét.

Egy olyan jogállam jogrendszerének azonban, amely az alkotmányosságot az általunk vázolt módon - mint gondozandó, fejlesztendő jelenséget - szemléli, elemi érdeke, hogy alkotmányos elveinek mind jelentősebb részét egyúttal *alkotmányszintű elvekké* is tegye.

Alkotmányos funkciók - alkotmányos elvek

Az alkotmányos funkciók a modern kartális alkotmányoknak legtöbbször egy-egy nagyobb fejezetét képezik. Ilyen alkotmányos funkcióknak tekinthetők

- az *állam struktúrájának*,
- az *állami intézmények rendszerének*,
- az *emberi és az állampolgári* jogoknak a szabályozása, mégpedig
- *átfogó* jelleggel és
- a *tartósság* igényével.

Az ún. *emberi és állampolgári jogok katalógusa* az a fejezet, ahol leginkább tetten érhetők az adott társadalom *emberképének*, értékvilágának legfontosabb elemei. Olyanok, mint

- a *szabadság*,
- az *emberi méltóság*,
- az *önkitaljesítés*

humanizmusban gyökerező és a felvilágosodásból örökölt értékei. Ezek és bizonyos hasonló értékek és elvek természetesen közvetett módon megjelennek más fejezetekben is, például

- mint *általános elvek*,
- mint az *intézményekkel kapcsolatos polgári jogok*, vagy
- mint *állami „önkorlátozás”*.

Az *alkotmányos funkciók* közé sorolhatjuk azonban bizonyos *alkotmányos elvek* rögzítését is. Azokét, amelyek ugyan gyakorta megjelennek egyes ágazati jogszabályokban, és sokszor magából az alkotmány szövegéből is kibonthatók és levezethetők (egyfajta „láthatatlan alkotmány”-t képezve), ám amelyeknek helye - a korábban mondottak szerint - leginkább

- *magában az Alkotmányban* volna, mégpedig,
- *explicit* módon!

Több ilyen alkotmányos elvet tartalmaz ugyan hatályos Alkotmányunk Általános elvek című fejezetében illetve az alapvető jogok katalógusában, ám aligha mondható, hogy az ottani felsorolások az alkotmányosság eszméje és értéke szempontjából teljesnek mondhatók.

A jogfunkció

Ha a jogot az etruszk kultúrájú Róma korai jogának *formakötöttségétől*¹⁹ és a modern és posztmodern jogpozitivisták törekvéseiben tetten érhető *önreferencialitásától*²⁰ függetlenül szemléljük, tehát *nem* pusztán *kijelentések logikai rendjeként* tekintjük, hanem elsősorban lényege, tehát *társadalmi funkciója* szerint, akkor megállapíthatjuk, hogy *a jog feladata az ember és a társadalom szolgálata, mégpedig a lehető igazságosság és a szükséges méltányosság elvei szerint.*²¹

¹⁹ Ld. Latte, Kurt: Kleine Schriften zu Religion. Recht, Literatur und Sprache der Griechen und Römer. Hrsg. von Olef Gigon, Wolfgang Buchwald und Wolfgang Kunkel, München, 1968., Beck; Römische Religionsgeschichte, Beck München, 1960. Köves-Zulauf, Thomas: Bevezetés a római vallás és monda történetébe, Telosz Kiadó, Budapest 1995.

Pallottino, Massimo: La civilisation étrusque. Le problème des origines étrusques. Cites et nécropoles d'Etrurie. La religion et les arts. La vie et les moeurs. Le mystère de la langue. Trad. et préf. de Raymond Bloch, Paris, 1949. Payot.; Etruscologia, Milano, 1942. Hoepli (Milano, 1963. Hoepli)

²⁰ Ld. Luhmann, Niklas: A jog mint szociális rendszer, In: A társadalom és a jog autopoietikus felépítése, Budapest, 1994. Osiris.; A jog szociológiai megfigyelése; In: A társadalom és a jog autopoietikus felépítése, Budapest, 1994., Osiris.; Ausdifferenzierung des Recht. Beiträge zur Rechtssoziologie und Rechtstheorien, 1981., Frankfurt am Main, Suhrkamp.; Die soziologische Beobachtung des Rechts, Frankfurt am Main, 1986.; Rechtssoziologie, I.-II., 1972. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, Teubner, Gunther: Autopoietic Law, Berlin, de Gruyter, 1987.; Vajon hiperciklus-e a jog? In: A társadalom és a jog autopoietikus felépítése, Budapest, 1994., Osiris

²¹ Ld. Bentham, Jeremy: Principles of Morals and Legislation, Borington kiadás alapján (1838/1843, reprint 1962.); An introduction to the principles of morals and legislation. Introd. by Laurence J. Lafleur. New York, 1948., Hofner Press; Radbruch, Gustav: Grundzüge der Rechtsphilosophie, (1963., az 1914. Leipzig, 1. kiadás alapján, gondozta: Erik Wolf); Rechtsphilosophie, Stuttgart, 1956.; Vorschule der Rechtsphilosophie, 1947., 1959., Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht

Az igazságosságot és a méltányosságot jogunk alapjává tenni természetesen némi „bátorságot” igényel egy olyan korban, amikor az ügynevezett **forgalombiztonság** elvére való hivatkozással maga a **jogalkotás** látszik abba az irányba mozdulni, hogy a bíróságok **ne igazságot**, hanem pusztán **jogot szolgáltatassanak**. Kár volna itt most elősorolni a Polgári perrendtartás legutóbbi években tapasztalt ez irányú változásait, a Polgári Törvénykönyv tervezett reformjának hasonló irányú mozzanatait. A lényeg talán mégiscsak az, hogy az a jogrend, ami most fokozatosan kiépül (módosul) itt, a mienk, a **közösség egészéé** lesz-e, a **társadalom érdekeit** szolgálja-e?

Nem lehet elvonatkoztatni természetesen attól, hogy profán jogrendszerünk **tételes jog központú**, ám semmi sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy **tételes jogunk** szintjére, mégpedig legmagasabb, tehát **alkotmányos szintjére** emeljük nyugati kultúránkba mélyen gyökerező **morális megalapozottságú ítéleteinket** és elveinket.

II. Gyakorlati felvetések

Néhány alkotmányos elv felvázolása²²

Megítélésünk szerint tehát, ahelyett hogy még Polgári Törvénykönyvünk Általános részét is megfosztanánk ezektől, épp **alkotmányos szabály** szintjére kellene végre emelni az olyan szabályokat - tulajdonképpen alkotmányos elveket - mint például

- a **rendeltetészerű** joggyakorlás, a **jóhiszemű** eljárás követelménye,
- az **együttműködési** és tájékoztatási kötelezettség,
- az **általános elvárhatósági** mérce (az adott helyzetben általában

elvárható magatartás megkövetelése, kimondva esetleg a **kellő gondosság** tanúsításának kötelezettségét is),

- az **arányosság** a tett és jogkövetkezménye között,²³
- a **szükséges** mértéken felüli illetve az **aránytalan jogkorlátozás**

tilalma,

- a társadalmi és magánérdek **összehangolásának** kötelezettsége,
- a jogszabályokban, a szerződésekben és egyéb **kötelező jellegű**

előírásokban (pl. általános szerződési feltételekben, állami irányítás egyéb jogi eszközeiben) meghatározott **jogoknak és kötelezettségeknek a társadalmi rendeltetésük** szerint való értelmezésének kötelezettsége, illetve

- mindezen és még hasonló elvek egymással való

összefüggésükben történő értelmezésének és gyakorlásának a kötelezettsége.²⁴

Mert vajon mit ér az olyan formális jogbiztonság és forgalombiztonság, ahol ezen elvek nem érvényesülnek? És vajon hol kellene e szabályokat rögzíteni, ha nem az Alkotmányban? A

már meglévő szabályozásból pusztán kibontandó, esetleg kiegészítendő alkotmányos elvek egy bizonyos körének meghatározásával és alkotmányban való rögzítésével **mentesíthetők** volnának az egyes **ágazati szabályok** (pl. Ptk., Mt., Ket., Pp. stb.) attól, hogy bevezető rendelkezéseik között olyan elveket és normákat fogalmazzanak, ismételjenek meg, amelyek

1.) már a jogrendszer számos más, de az adott relációban nem releváns szabályában már **benne foglaltatnak**, és amelyeknek

2.) leginkább a legmagasabb szintű normában, az **Alkotmányban** lenne a helyük.

Stammler, Rudolf: Theorie der Rechtswissenschaft, 1911., Halle a.d.S.; Wirtschaft und Recht, (4. kiadás, 1921) Berlin - Leipzig, W.de Gruyter

²² Az általunk tárgyalt kérdésnél ugyan szélesebb összefüggésben, de az itt felvetettek tekintetében is sok tanulsággal járón jegyzi meg Szüdi János egy fontos tanulmányában: „A törvényekben megfogalmazott alapelvek minden esetben hivatkozási alapot szolgáltatnak valamely vitás kérdés eldöntéséhez abban az esetben, ha konkrét, meghatározott ügy tekintetében egyébként konkrét jogszabálysértésre, meghatározott jogszabályi helyre az érdekelt nem tud hivatkozni. A törvényben megfogalmazott alapelv megsértése semmivel sem kisebb súlyú törvénysértés, mint egy meghatározott, konkrét törvényhely megsértése.” Ld. Szüdi János: A gyermek mindenek felett álló érdeke, Magyar Jog, 2006. május 275-285. old., (275. old.)

²³ Ennek különös értelmet tulajdoníthatnak például az e tanulmány írásakor Horvátországban zajló események: a jogi, gazdaságossági és méltányossági szempontból egyaránt aggályosnak tűnő villarombolások. Polgári Törvénykönyvünk mindazonáltal (110.§. (2) bek.) tartalmaz egy igen bölcs szabályt, amelyet általánosabbá téve akár alkotmányszintű szabállyá emelhetnénk. („A szomszéd az épület lebontását akkor követelheti, ha ez az okszerű gazdálkodás követelményeivel nem ellenkezik.”)

²⁴ Ez utolsóként említett elv szerepének megvilágításaként jegyzem meg, hogy noha a személyek mindenféle egymást érintő magatartásuk - tehát nem pusztán polgári jogi jogviszonyaik - során egymással együttműködni és egymást tájékoztatni volnának kötelesek, egy kártyajáték során például mégsem tartoznának lapjaikat idő előtt előadni, hisz ez az adott helyzetben - a játék természetéből és lényegéből fakadóan - általában nem elvárható.

Sokszor - legutóbb az új Ptk. kodifikációja kapcsán - előkerülő ellenérv a fentebbi elvek együttes megfogalmazásával szemben, hogy ezek (rendeltetészerű joggyakorlás, jóhiszemű eljárás, együttműködés, tájékoztatás, stb. elve) **egymást** jórészt **lefedő** kategóriák. Ezzel szemben azonban megállapíthatjuk, hogy ezek **egyike sem** fejezi ki **önmagában** azt a jelentésbeli gazdagságot, amit így együtt (egymásnak kölcsönösen értelmet és sajátos tartalmat biztosítva) megragadhatóvá tesznek. Mindezen túlmenően ezeknek az értékeknek és elveknek a felsorolása lényegesen könnyebbé teszi a rájuk való **hivatkozást**, míg valamely „gyűjtőfogalom” alkalmazása esetén mindig vitássá tehető, hogy az vajon magában foglalja-e azt a kívánatos magatartást, aminek az ellenkezőjét valamelyik fél épp kifogásolja.

A jogfunkció mint alkotmányos elv

Ugyancsak az alkotmányos elvek között volna a helye éppen a **jogfunkció meghatározásának** is, kimondva (például ekként), hogy
„ A Magyar Köztársaság jogrendjének feladata a társadalom és az ember szolgálata az igazságosság és a méltányosság elve alapján.”

Hogy ez csupán egy teoretikus elme idealista álma volna? Nos lehet, de úgy hiszem, egy ilyen szabály jól megférne az olyanok között, mint például: **„a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.”** vagy **„A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé...”** stb.

Mindazonáltal a **jogfunkció alkotmányos elvként** való rögzítésével, ha nem is kizárni, de legalábbis egy kicsit megnehezíteni lehetne a társadalom vagy annak egyes csoportjai ellen irányuló, illetve ezek méltánytalan hátrányára egyébként vezető, esetlegesen épp embertelen jogszabályok meghozatalát.

A „bírói önkény veszélye”

Sokszor felhozott érv az úgymond „nem kellően precíz”, „nem eléggé kazuisztikus” diszpozíciókkal, a „sok elvet” tartalmazó jogi szabályozással szemben, hogy azok tág teret engednek a bírói mérlegelésnek, végső soron pedig akár a **bírói önkénynek**. Ezzel szemben azonban látni kell azt is, hogy a bíró mérlegelési jogkörének szűkítése nagymértékben merevvé, rugalmatlanná, és végső soron **igazságtalanná** teszi a jogrendszert. E kétféle érvelés nagyjából úgy, olyan **ősi bizalmatlansággal** néz egymással farkasszemet, mint egykor az etruszk kultúrájú, formalista patricius pontifexek azon itálikus plebsszel, amely a jogról gondolkodni kezdetben a népgyűlési ítélezésben tanult meg.²⁵

Nem szabad elfelejtenünk arról sem, hogy jogrendszerünk már most is nagy számmal tartalmaz alapelveket, melyek épp nem erodálják, hanem erősítik jogunkat, jogbiztonságunkat.

A jogbiztonság megóvásának tehát nem az a megfelelő eszköze, hogy a különféle jogelveket a lehető legalacsonyabb szintre szorítjuk a jogi szabályozásban, hanem - megítélésünk szerint - többek között az, ha

- a jogelveknek jól kiépített, **egymást kiegészítő rendszerét** alkotjuk meg,
- a **bizonyítási terhet** a mai állapotoknál rendszeresebben és körültekintőbben telepítjük,
- megfelelő fokozatú **jogorvoslati rendszert** biztosítunk, és egyáltalán nem utolsó sorban
- a **bírák** és más jogalkalmazók **képzésére, kiválasztására és ellenőrzésére** a jelenleginél még nagyobb gondot fordítunk.²⁶

²⁵ Ld erről bővebben Szmodis Jenő: A jog realitása Az etruszk vallástól a posztmodern jogelméletekig, Kairosz, Budapest, 2005.

²⁶ Ld. még Szmodis Jenő: Kiválasztási rend és kiválasztási motiváció a közjog területén, Gazdaság és Társadalom 1996/3-4. 145-163. old. Igen tanulságosak továbbá Kínában, az ún. hadakozó fejedelemségek korában (Kr. e. IV.-III. század) működött ún. **legisták** elgondolásai, amelyek a **hatalmi helyzetre (shi)**, a **törvényekre (fa)** és az alkalmas **módszerekre (shu)** helyezték a hangsúlyt. Álláspontjuk szerint ugyanis a kormányzás során hatalom nélkül keveset ér a bölcsesség, a törvények pedig arra szolgálnak, hogy azok a - szerintük - alapvetően rossz emberi természetet megfelelően motiválják: büntetéssel a rossz elkerülésére, a jutalom megszerzésének ígéretével a jó megtételére indítsanak. Maga a **módszer** pedig voltaképp mindazon **technikák** összessége, amelyekkel az **alkalmas hivatalnokok kiválaszthatók, irányíthatók és ellenőrizhetők**. Ld. még Őri Sándor: A konfuciuszi kötelességtudat és emberbarátság, avagy az erkölcsi vezérelv, a zhong-shu fogalom páros; in: Mítoszok és vallások Kínában, Balassi Kiadó, Budapest, 2000., 45. old.; Sziün-csi: A szertartásosságról, in: Kínai filozófia, Ókor, második kötet. Válogatta és fordította Tőkei Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986., 224. old.; Hulsewé, A.F.P.: The Ch' in Documents Discovered in Hupei in 1975., TP 1978; Ch' in and Han Law." In Twichett, Denis - Loewe, Michael (eds.): The Cambridge History of China. 1986.; Salát Gergely: Büntetőjog az ókori Kínában, Balassi Kiadó, Budapest, 2003.

Az érvénytelenség jogintézményének kérdése

Szintén megfontolásra volna érdemes, hogy *érvénytelenségi rendszerünket* (semmisség, megtámadhatóság a polgári jog, a munkajog, a közigazgatási jog terén) - bizonyos eltérő szabályozások lehetőségét szűk körben fenntartva - az Alkotmányban egységesen szabályozzuk. Az ezzel kapcsolatos néhány fontos kérdést egy korábbi tanulmányomban már érintettem, itt tehát csupán utalok az e kérdésben lehetséges, s talán szükséges alkotmányos szabályozás problémájára.²⁷

A közteherviselés néhány kérdése

A jövedelemadóról

Félig élccel jegyezzük meg, hogy ugyancsak alkotmányos elvként lehetne kimondani - különösen az elmúlt évek tapasztalatai alapján - azt az igencsak triviálisnak tűnő, ám mégiscsak hiányzó szabályt, hogy *„A Magyar Köztársaságban jövedelemadó alapja csak tényleges jövedelem illetve tényleges gazdagodás lehet.”* Mert - ha épp másik lakóingatlant nem vett - vajon hány ember kényszerült az elmúlt tizenöt évben például ingatlan eladásából származó „jövedelme” után adót befizetni, noha *nem gazdagodott* semmivel, csupán az *inflációt* szenvedte el. Hiszen, mondjuk az 1989-ben másfél millióért vett másfélszobás lakásának az ára - az állam nem éppen kifogástalan gazdaságpolitikájával is szoros összefüggésben - 1999-re esetleg tizenötmillióra változik. Nem az *értéke* tehát, hanem csupán az *ára*! Mindeközben minden árú és szolgáltatás ára az ötszörösére emelkedik, tehát gazdagodásról, jövedelemről a legtávolabbról sem lehet szó. Itt tehát az állam

- egyfelől a saját felróható magatartására (elhibázott gazdaságpolitikája következményére, az inflációra) hivatkozik előnyök szerzése érdekében,
- másfelől saját állampolgárát kétszeresen is megadóztatja, hisz az adózott jövedelméből vett ingatlan eladásából szerzett bevételt (tehát nem jövedelmet) részben ismét megadóztatja.

Alkotmányos elvé lehetne (kellene) tenni tehát a Polgári törvénykönyv azon szabályát is, hogy *„Saját felróható magatartására előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat. Aki maga sem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható, a másik fél felróható magatartására hivatkozhat.”* Ez a tilalom illetve lehetőség természetesen az államot is terhelné illetve megilletné, ám már nem csupán a polgári jogviszonyokban.

De általában is ez a helyzet az 1988-ban bevezetett Szja. *adópréssel*, amelynél a bevezetett kulcsokat és jövedelemsávokat annak ellenére nem változtatták meg évekig, hogy közben a *többszörös infláció* következtében a társadalom *fele* (több mint fele?) a *legmagasabb adósávba* esett. Alkotmányos elvé lehetne-kellene tenni tehát azt is, hogy kötelezettséget illetve többletkötelezettséget *nem csupán visszamenőlegesen tilos* megállapítani de *hallgatólagosan* is! Az állam tehát legyen köteles például minden évben *valorizálni* az adósávokat, vagy az éves valorizálás lehetősége illesse meg az adózót a KSH inflációs adata, vagy akár egy, a költségvetési törvényben kötelezően meghatározandó adat alapján.

A megvalósítás jogtechnikája - úgy hisszük - részletkérdés. A lényeg, hogy az állam a *hallgatása*, a valorizálás neki (morális és politikai értelemben) felróható elmaradása mögé bújva ne állapíthasson meg kötelezettséget, ne emelhesen adót, hanem a kötelezettség megállapításának, konkrét esetben az adó emelésének igenis vállalja fel a szakmai, a jogi, a politikai konfliktusait, és adót burkoltan ne, csak *kifejezetten és jogszabállyal* (törvénnyel) emelhesen.

A vagyonadóról

És, hogy e kézirat vélt lezárását követően napvilágot látott hírre, egy időről-időre megújuló törekvésre, az *ingatlanalapú vagyonadó* bevezetésének lehetőségére is reagáljunk. Vitathatatlan, hogy a *közteherviselés*²⁸ olyan, az Alkotmányban kifejezetten rögzített alkotmányos elv, amely nélkül jogállamiságról, alkotmányosságról, törvény (tehát nem csak az igazságszolgáltatás) előtti egyenlőségről és demokráciáról aligha beszélhetünk. Emellett ugyanilyen fontosságú alkotmányos

²⁷ Vö. Szmodis Jenő: Az érvénytelenségi fajták egyes jogági sajátosságairól, Jogtudományi Közlöny 52. évfolyam 4. szám 1997. 171-180. old.

²⁸ Alkotmány 70/I.§

elv a **tulajdonhoz való jog**,²⁹ a magántulajdon szentsége. Többek között ebből is következik, hogy a közteherviselés elsődleges alapja a jövedelemtípusú adóztatás. Ez igazságos és méltányos, hiszen, aki amilyen mértékben részesedik folyamatosan egy társadalom, egy gazdaság javaiból, annak arányában járuljon hozzá a köz feladatainak folyamatos ellátásához, ezek költségeinek viseléséhez. Aki jövedelme után e kötelezettségének eleget tett, fennmaradó jövedelme már vagyona részét képezi, amelyet már megillet a magántulajdon szentsége.

Az **állam kötelezettsége az adóztatással** kapcsolatban többek között abban áll, hogy

- az Alkotmánnyal és az alkotmányos elvekkel összhangban megalkossa az **adópolitikát**,
- kialakítsa az ennek megfelelő **jogi szabályozást**,
- **hozza létre**, és a jogszabályoknak megfelelően, **hatékonyan működtesse** az adózással kapcsolatos **intézményrendszert**,
- a ténylegesen befolyt adót a társadalmi céloknak megfelelően, **jogszerűen** és **hatékonyan** (tehát gazdaságilag szakszerűen, nem pazarlóan) **használja fel**.

Mely esetben illeti meg tehát az államot a vagyoni típusú adóztatás, hogy ne sérüljön a magántulajdon szentségének az elve, ám egyúttal tovább érvényesüljön az arányos közteherviselés. E kérdés megválaszolásánál ugyancsak nem vonatkoztathatunk el egy kultúra társadalom- és emberképétől.

Jogállamiságunk, alkotmányosságunk egyik - s talán legfontosabb - mintaképe az athéni demokrácia már-már mitikus homályba vesző világa. Mindazonáltal az ott kiforrott eszmék és gyakorlatok, amelyeket a humanizmus és a felvilágosodás ismét felfedezett magának elevenen élnek gondolatainkban, társadalom- és emberképünkben. Éppígy Arisztotelésznek³⁰ az az igen mértéktartó, és épp a polisz válságtünetei kapcsán felismert meggyőződése - amelynek aztán Rómában Horatius poétikus értelmet kölcsönzött -, hogy a politeia alapja a vagyoni értelemben vett középszer, a „középosztály”, amely mentes az oligarchia önzésétől és a szegények irigységétől. Némileg árnyaltabb megközelítéssel, de tudjuk mi is, hogy szabad emberhez, szabad polgárhoz méltó életet élő középosztály nélkül nem elképzelhető a demokrácia, az alkotmányosság fenntartása.

Az emberhez méltó élethez azonban alighanem már a paleolitikum óta hozzátartozik a **megfelelő hajlék**. Nagy kérdés tehát, hogy az állami elvonás alapjává indokolt-e tenni olyan javak birtoklását, amelyek a legalapvetőbb emberi szükségleteket elégítik ki.

A korábbi kérdésünkre válaszolva mindazonáltal egy olyan választ talán megkockáztathatunk, hogy az államot a vagyoni típusú adózás

- **kivételesen**,
- a **hivalkodó magáncélú³¹ költekezés** megfékezése illetve
- a tőkének a gazdaságba történő hatékonyabb becsatlakoztatása céljából megillettei.³²

Ha a fentebbieket elfogadjuk, ebből az is következik, hogy a vagyoni típusú adóztatásnak nem lehet helye például

- **általános** érvénnyel,
- egy személy illetve egy háztartásban élő család³³ **hivalkodó költekezésnek nem minősülő** vagyontárgyaival szemben,
- a tőkének állami **kisajátítása** céljából,
- az **államnak** az adóztatással kapcsolatos **kötelezettségei elmulasztásával** összefüggésben.

Nem elfogadható tehát az a mélyen cinikus érvelés a vagyoni típusú adó bevezetésének szándéka kapcsán, hogy ezt pedig az teszi indokolttá, hogy például

²⁹ Alkotmány 13.§ (1) bekezdés; az öröklés tekintetében ld. Alkotmány 14.§.

³⁰ Arisztotelész: Az athéni állam, Budapest, 1954. Akadémiai Kiadó; Arisztotelész: Politika, Budapest, Magyar Tudományos Társ. Sajtóváll., 1923.; Gondolat, Budapest, 1984.

³¹ Lehetséges, hogy - a jogi és a természetes személyek közötti megkülönböztetés aggályos volta miatt - nem csupán a hagyományos értelemben vett magáncélú költekezés vonandó e körbe.

³² Tehát nem feltétlenül csak ekkor, de ekkor igen.

³³ Igen, család, hiszen családban élni természetes emberi szükséglet és az Alkotmány 15.§-ával elismert alkotmányos jog, noha mindenkit megillet az a jog is, hogy ettől tartózkodjék.

- maga az állam *nem működteti hatékonyan* adóztatással kapcsolatos intézményrendszerét, magyarán nem képes behajtani a jövedelemadót, a forgalmi adót, illetve, hogy
- az állam olyan *pazarlóan* használja fel a befolyt adókat is, hogy azok valamennyi társadalmi cél finanszírozására nem nyújtanak fedezetet.

E hivatkozások ráadásul a bennük rejlő morális abszurdumon túl bizonyos *komikus* elemet is tartalmaznak, hiszen eszerint a kecske azért kér további káposztát, mert a részére korábban megállapítottakat

- hagyta megfomnyadni, illetve
- egyébként elpocsékolta.

Az adó alapjának meghatározásánál, tehát akkor, amikor annak meghatározására kerül a sor, hogy az egy személy illetve egy ugyanazon háztartásban élő család³⁴ vagyontárgyainak mi az a köre, ami még nem minősül *hivalkodó költekezésnek*, egyúttal arra is tekintettel kell lenni, hogy az adott társadalom akkori állapota szerint mi az a *civilizációs szint*, amelyet viszonyítási alapként számba kell venni. Ha tehát egy olyan *négyfős* család lakóingatlanát veszünk alapul, amelyben minden személy rendelkezik egy *külön helyiséggel* (hálóval), továbbá az ingatlanhoz tartozik egy *nappali* (amely egyúttal alkalmassá teszi ezt a lakást, házat a kultúrált társas érintkezésre is), úgy egy hozzávetőleg *100m²*-es ingatlanban kell gondolkodnunk.³⁵ Figyelemmel azonban arra, hogy Budapesten és az ország nagyobb városaiban még az erősen használt lakások négyzetméterárai is gyakran a *250-300 ezer Ft*-nál kezdődnek, az „adómentes sávot”, a *luxusnak nem minősülő mérték* felső határát igencsak aggályos volna *20millió forint*nál megállapítani. Ez természetesen csak abban az esetben igaz, ha nem minősítjük az ország területének meghatározott részeit eleve *luxusövezetnek*, ami egyúttal a *lakóhely szabad megválasztásának* alkotmányos jogával³⁶ összefüggésben meglehetősen problematikus is volna. Különösen pedig annak tükrében, hogy a Magyar Köztársaság, az Alkotmány 70/A.§-a alapján, az *emberi jogokat* (így a lakóhely szabad megválasztásának jogát is) *vagyoni helyzet szerinti különbségtétel nélkül* biztosítja.³⁷

Ugyancsak alaposabb vizsgálatot igénylő kérdés, hogy a vagyoni adóztatás *vezethet-e*, szabad-e, hogy vezessen *vagyoncsökkenésre*, végső soron a *vagyon elvesztésére*. Ha azt a morálisan és racionálisan is indokolt³⁸ álláspontot fogadjuk el, hogy nem, nem vezethet erre, akkor a vagyoni típusú adózásnak *feltételül* kellene szabnunk, hogy az adó alanya olyan *rendszeres jövedelemmel* rendelkezék, amelyből *saját* és *tartásra jogosult hozzátartozói* létfenntartásának veszélyeztetése nélkül meg tudja fizetni a vagyona után megállapított adót. Szükséges volna egyúttal kimondani azt is, hogy a vagyonalapú adó megfizetése alól *mentesül* az adóalany arra az *időszakra*, amely alatt *megfelelő jövedelemmel nem rendelkezik*. Ez ugyancsak indokoltnak tűnik különösen az Alkotmánynak a *szociális biztonság* elvét kimondó, ma is hatályos 70/E.§ (1) bekezdésére való tekintettel.

Ha mindezt egy esetleges szabályozás nem tartalmazza, az - egyéb kiegyenlítő mechanizmusok hiányában - arra vezethet, hogy egy állását, *rendszeres jövedelmét vesztett családfenntartó*, ahelyett, hogy a köz részéről megfelelő segítségben, támogatásban részesülne³⁹ egy egész élet munkájával szerzett vagyont, ingatlanát volna kénytelen feladni, hogy az államnak a vele szemben semmilyen körülmények között meg nem szűnő követelését kielégíthesse.

Csakhogy, ha mindezt a jogi szabályozás tartalmazza, és a *vagyonadó* megfizetésének kötelezettségét bizonyos *jövedelmi viszonyok* fennállásához köti, úgy igencsak indokolt a kérdés,

³⁴ Igen, család, hiszen családban élni természetes emberi szükséglet és az Alkotmány 15.§-ával elismert alkotmányos jog, noha mindenkit megillet az a jog is, hogy ettől tartózkodjék.

³⁵ Egy ennél alacsonyabb mérték megállapítása - úgy véljük - óhatatlanul olyan üzenettel szolgál a társadalomnak, hogy az állam a hatvanas-hetvenes évek házgyári (akkor épp megfelelőnek bizonyult) kényszermegoldásait, még rosszabb esetben a második világháború előtti szoba-konyhás realitását tekinti adóval nem sújtandó etalonnak. Nem hisszük azonban, hogy ilyen elképzelés meghatározóan jelen lenne. A társadalom önreprodukciója szempontjából ideális lakótér vonatkozásában ld. Messner, Johannes: Das Naturrecht; Tyrolia - Verlag/Innsbruck-Wien, 1950., különösen 299-301. old.

³⁶ Alkotmány 58.§ (1) bekezdés.

³⁷ Ellenérvként szokták felhozni, hogy ugyan az utazáshoz való jog is alkotmányos szabadságjog, mégis illetéket kell fizetni az ország szabályos elhagyásához szükséges útlevéért. A példa azért tűnik helytelennek, mert inkább azon kellene elgondolkodni, hogy az állam vajon kérhet-e térítést valamely alkotmányos jog gyakorlásához általa szükségesként előírt feltétel teljesítésével összefüggésben. Tehát egy esetlegesen helytelen rendelkezés nem legitimálhat egy másik hibás szabályt. Másfelől, az útlevé az idegen országba történő belépéshez is szükséges. Harmadrészt a különféle illeték- és költségmentességi szabályokkal korrigálhatók a méltánytalan helyzetek. És végül, az útlevé kiállításával az állam számára költséggel járó szolgáltatást nyújt, míg a lakhatás pusztá tűrésével ilyen nem tesz.

³⁸ Morálisan azért indokolt, mert méltánytalan, hogy valaki adózott jövedelméből szerzett vagyont ne élvezhesse zavartalanul, racionálisan pedig azért, mert ugyancsak célszerűtlen az adó alapjának elvonásával a további állami bevétel lehetőségét meghiúsítani.

³⁹ Hiszen az Alkotmány 17.§-ában említett állami szociális intézkedések nem feltétlenül és nem korlátlanul illetik meg az állampolgárt.

hogyan akkor miért nem **magát a jövedelmet** adóztatja meg olyan mértékben, amely a köz kiadásainak fedezésére alkalmas?

És ezen a ponton szokott ismét előkerülni az az általunk már korábban hivatkozott és alighanem minden túlzás nélkül igencsak cinikusnak minősített érvelés, hogy a vagyonadó célja az, hogy azokat, akik a **jövedelemadó elől elbújtak**, az állam adópolitikája végül **utolérje**. Ez az érvelés arról természetesen mélyen hallgat, hogy a vagyonadó **nem csak őket** fogja utolérni. A társadalom egy jelentős részét ugyanis **mind a két típusú adóztatás** érinteni fogja. Már önmagában ez ellentmond az arányos közteherviselés elvének, hiszen négy nagy csoportra osztja e logika a társadalmat:

- 1.) azokra, akik **sem jövedelmük, sem vagyonuk** után nem fizetnek adót,
- 2.) azokra, akik **csak jövedelmük** után adóznak,
- 3.) azokra, akik a **jövedelemadót elkerülve** csak **vagyonuk** után adóznak,
- 4.) azokra akik **jövedelmük** után **is** adózva **vagyonadó** formájában **kifizetik a harmadik csoport** jövedelemadó-elkerülésének költségét.

Hogy ez az **arányos közteherviselés** elvével összeegyeztethető volna, erősen kétséges. Világos, hogy a negyedik csoport **aránytalanul**, tehát sokkal többel járul hozzá a közterhek viseléséhez, mint az előző három.

A korábbi évtizedek adóztatási gyakorlata, valamint a vagyonadóval kapcsolatos felfröppenő hírek alapján ugyancsak indokoltnak tűnik tehát, hogy az **Alkotmány** a 70/I.§-án túl is tartalmazzon szabályokat az **arányos közteherviselésről**, annak főbb **elveiről, feltételeiről**. Ennek során különös figyelmet szükséges fordítani arra a körülményre is, hogy a **közteherviselés** elvét a meglévő (és remélhetőleg megmaradó) szabályozás a **természetes személyek, a jogi személyek** és a jogi személyiséggel nem rendelkező **szervezetek** vonatkozásában **azonos érvénnyel** mondja ki. A kizárólag magánszemélyeket terhelő vagyonadó gondolata tehát e vonatkozásban is súlyos alkotmányosságai aggályokat vethet fel.

Az Alkotmány szerkezetéről

Mindezen felül helyes lehetne egyúttal elgondolkodni azon is, hogy a **népfelség** elvét, a népszuverenitást valló **alkotmányossági felfogással** (függetlenül más országokban tapasztalható jelenségektől, melyek ha léteznek is, ezzel egyúttal nem válnak helyessé is egyben⁴⁰), nos e felfogásunkkal hogyan egyeztethető össze, hogy az **Alapvető jogok és köteleességek** katalógusa az alkotmány szerkezetében a különféle **hatalmi szervek** tárgyalását **követi**. Nem volna-e merőben szimbolikus értelme annak, ha az alapvető jogokat mindjárt az Alkotmány **első fejezete** (esetleg az alkotmányos elveket követően) tartalmazná? Hiszen mindaz, ami azután következik, a különféle **intézmények** csupán olyan **eszközök**, amelyek az alapvető elvek és az alapvető jogok érvényesülését, az alapvető kötelezettségek megvalósítását **szolgálják**.

Zárszó

A fentebb elsorolt felvetések - úgy hisszük - legalább **megfontolásra** érdemesek lehetnek az új Alkotmány elkészítésének szerencsére amúgy sem túl sietős folyamatában. Az itt említett és még hasonló elvek pedig talán megérdemelnének egy **külön fejezetet** az új Alkotmányban. Ha komolyan gondoljuk jogállamiságunkat, és nem apellálunk az állam, illetve az állami jogszolgáltató szervek pusztá jóindulatára, akkor feltétlenül törekednünk kell a már **kiforrott alkotmányos elveink** intézményes, mégpedig **alkotmány szintű jogintézményekbe** foglalt garanciáinak megteremtésére.

⁴⁰ A német és az olasz alkotmány például az általunk helyesnek ítélt szerkezetben, rendelkezései elején tárgyalja az alapvető jogokat.

jogi hírek

interjúk

publikációk

vitafórum

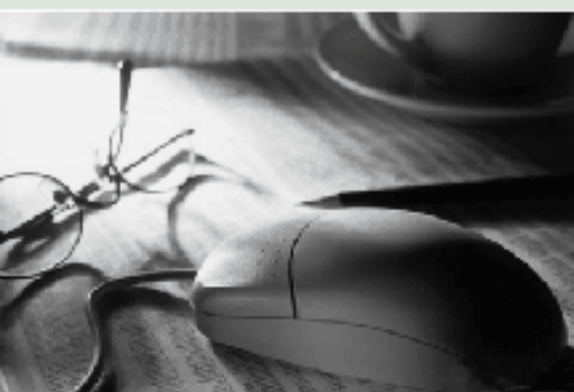
szaknévsor

jogi szakkönyv-katalógus

jogi állásbörze

szakmai rendezvények

heti hírlevél

országos ügyvédi szaknévsor

magyar, angol és német nyelven

ügyfél keres ügyvédet szolgáltatás